

enkele seconden, de poëzie der oudheid voor korte wijlen herlevend, onder de bliken eener moderne soiré.

(...)

Wat ligt die Freddy stil! En alles zoo rijk en toch niet overladen! Iets als een schilderij van Makart! Sprak Betsy, haar veëren waaier ontplooiend'.¹⁹

Op het schilderij van Makart ligt de koningin uitgestrekt op haar sponde, omgeven door treurende slavinnen. Aan de hand van dat schilderij, gecombineerd met boven geciteerde tekst, kunnen we ons enigszins voorstellen hoe het tableau vivant uit 1886 eruit moet hebben gezien. 'Indien dit tableau vivant werkelijk eens zo is geësceneerd, zou het niet onmogelijk zijn dat Couperus' gedicht Kleopatra er door hem bij is gereciteerd', schrijft Bastet.²⁰ Dit programma vormt het definitieve bewijs dat een dergelijk tableau vivant inderdaad in werkelijkheid is opgevoerd.

De actrices in dit specifieke tableau waren Justine de Westein Pfister, die naar haar tweede voornaam, op eens Justina Regula wordt genoemd, Guillemine oftewel Mi(e)nta en Betty (Elisabeth) Baud.

Het tweede programma-onderdeel luidde:

II. *Le Jour et la Nuit*

Signora Guillemine, Signora Bettina

Le jour et la nuit is de titel van een opera bouffe, in drie actes, van de hand van de componist Charles Lecocq (1823-1918). Het libretto werd geschreven door Eugène Leterrier (1843-1884) en Albert Vanloo (1846-1920). Het is mogelijk dat die opera juist was opgevoerd in de Koninklijke Schouwburg te Den Haag. Hoe dan ook: kennelijk was het niet alleen de schilderkunst die de jonge Couperus inspireerde bij zijn encenering van tableaux vivants, maar ook de opera, die hij met zijn familie frequenteerde.

Actrices waren in dit geval weer Mi(e)nta en Betty Baud.

Een nieuwe foto

Het volgende onderdeel was:

III. *Le Marchand à Venise*

Le Marchand asiatique étalant devant de jeunes patriciennes et leurs pages des étoffes précieuses

De titel van dit onderdeel doet denken aan het toneelstuk van Shakespeare, *The merchant of Venice*, uit 1596-1598. *De koopman van Venetië* was op 4 september 1880 in Amsterdam in première gegaan, met de beroemde Louis Bouwmeester (1842-1925) in de hoofdrol, en creëerde een nationale sensatie.

De zogenaamde 'kistjesscène' uit dit stuk was in 1881 geschil-

derd door Alexandre Cabanel (1823-1889), onder bijna diezelfde titel: 'Le Marchand de Venise'. Het toont een in Renaissance-kostuum gestoken jongeman die bezig is de eerste van drie kistjes te openen. Vanachter een gordijn kijkt een groepje dames en jongelieden nieuwsgierig toe.

Het boven genoemde tableau vivant lijkt een variant te zijn op deze scène. Ten eerste wordt de koopman in het programma expliciet 'aziatisch' genoemd, terwijl die uit het toneelstuk, Shylock, pertinent Joods was. In het stuk en in het schilderij figureren drie kistjes met diverse kostbaarheden, maar geen kostbare stoffen. Misschien had Couperus de voorstelling gezien en een eigen variant van deze scène bedacht. In dit verband moet echter gewezen worden op een tot nu toe onbekende foto van Louis Couperus in de opvoering van een tableau vivant, ook uit het bezit van de familie Baud. Het is heel goed mogelijk dat hier een andere scène uit de 'Marchand à Venise' wordt uitgebeeld: de Rialto-scène. Shylock (Louis, tweede van rechts) kijkt afkeurend toe hoe zijn dochter (Elisabeth Baud) zich door een van de kooplieden het hof laat maken. Rechts staat Portia (Georgine Baud). De foto is dan te dateren in 1886; Louis Couperus is hier tweeëntwintig jaar oud.

IV. Apothéose

La Mort d'un Poète

La Renommée au milieu des nuages

La Muse explorée aux pieds du Poète Mort.

'La Mort d'un poète' is de titel van een gedicht van Théodore de Banville (1823-1891) in diens bundel *Les cariatides* (1843). Het is echter een thema dat vaker voorkwam in de negentiende eeuw.

Dit tableau vivant is kennelijk ook eens opgevoerd in de familie Ten Brink, met Couperus in de titelrol. Volgens Ten Brinks biografie was dit de enige keer dat Couperus zich inspande:

'Alleen bij een z.g. "klassiek tableau" met b.v. een stervende poëet wilde hij deze wel voorstellen – wat hij dan uitnemend volbracht'.²¹

Kennelijk was Couperus zich inmiddels wel degelijk bewust van zijn eigen kwaliteiten – ook op toneelgebied.

De laatste twee programma-onderdelen noemen geen namen van acteurs meer. Ook de naam van Couperus zelf komt op dit programma dus niet expliciet voor. Gezien het derde programma (zie het tweede deel van dit artikel in de volgende aflevering van *vakTaal*) kunnen we er echter gerust van uit gaan dat Couperus de gangmaker was.

Caroline de Westenholz

NOTEN

- Volgens de statuten van het Louis Couperus Museum worden unica onder de schenkingen toegevoegd aan de collectie Couperiana van het Letterkundig Museum.
- Over G.L. Bauds leven en carrière zie: *Herinnering aan het tijdperk van mijn Oost-Indisch en Nederlandsch ambtenaarsleven*, afkomstig van en ondertekend door Guillaume Louis Baud, typoscript in het bezit van François Marie Baud, achterkleinzoon van de schrijver. Zie ook: H.D. Levysohn Norman, 'Guillaume Louis Baud', in: *Eigen Haard*, no. 44 (1891), p. 694-697, en: 'Familie Baud', in: *Nederlands patriciaat*, deel 8 (1917), p. 42-48 en deel 47 (1961), p. 9-18.
- Ileen Montijn, *Leven op stand 1890-1940*. Amsterdam 1998, p. 139-140.
- Agnies Pauw van Wieldrecht, *Grootmama mogen wij kluiven?* Amsterdam 1992, p. 93-95.
- A.B.G.M. van Kalmthout, *Muzentempels. Multidisciplinaire kunstrinken in Nederland tussen 1880 en 1914*. Hilversum 1998, p. 170.
- In 'Intieme Impressie V', *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, Amsterdam/Antwerpen 1996, p. 595. Zie ook Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam 1987, p. 90.
- Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p. 106.
- Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p. 95. Zie ook Francine Schregel-Onstein, *Het rijk geschakeerde leven van Prof. Dr. Jan ten Brink, Animator, inspirator, voorvechter, baanbreker, erudiet, potjesbreker,*

zondebok. Ridderkerk z.j. (1972), p. 94; en F.L. Bastet, *Een zuil in de mist. Van en over Louis Couperus*. Amsterdam 1980, p. 24.

- Geciteerd naar Schregel-Onstein, *Het rijk geschakeerde leven van Jan ten Brink*, p. 88.
- Henri Murger, *Hector's eed. Blijspel in één bedrijf. (Le serment d'Horace)*. Vertaald door C. Busken Huet. Batavia, 1874.
- Wilhelmina Jacobina Theodora (1846-1927) met Jhr. Mr. Johan Schuurbecque Boeye (1841-1926) en Georgine Gardina (1847-1913) met Jhr. Mr. Johan François Schuurbecque Boeye (1843-1927). Zie ook noot 2.
- Zie b.v.: Johann Karl August Musäus (1735-1787), 'Legenden vom Rübzahl', in *Jugendträume, Eine Sammlung von Märchen, Schwänken, Sagen, Erzählungen und Abenteuern für das junge Volk.*, Hamburg, 1927.
- De kleine zielen*. In: *De Boeken der Kleine Zielen*, deel 19, Amsterdam/Antwerpen 1991, p. 103-105.
- Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p. 113.
- Zie: 'De schoone slaapster in het bosch,' *Ongebundeld werk*, p. 679-702 en Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p. 94 en 108.
- Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p. 88.
- Frédéric Bastet, *Al die verloren paradisijsen... Van en over Louis Couperus*. Amsterdam 2001, p. 152-54.
- M. Klein en H. Ruys, *Over Eline Vere van Louis Couperus*. Amsterdam 1981, p.41-42.
- Eline Vere. Een Haagsche roman. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 3, Utrecht/Antwerpen 1987, p. 10-11.
- Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p. 95.
- Schregel-Onstein, *Het rijk geschakeerde leven van Jan ten Brink*, p. 94.

Proud to be Dutch

'Ik juich! geen hooger heil heeft ooit mijn ziel gestreeld, / Dan dat ik, Nederland! ben op uw' grond geteeld'. Zo opent één van de meest nationalistische gedichten uit de Nederlandse letterkunde, namelijk *De Hollandsche natie* van J.F. Helmers. Het verscheen in 1812, toen Nederland ingelijfd was bij het Franse Keizerrijk. Er was Helmers veel aan gelegen de eigen identiteit te beschermen: hij wees op het unieke karakter van de vaderlandse geschiedenis en somde tal van helden op. Helmers stond bepaald niet alleen: het wemelde in die tijd van de opwekkende gedichten en verhalen over nationale helden en roemrijke episodes uit het verleden.

In april 2011 is het door NWO gesubsidieerde VIDI-project 'Proud to be Dutch. The role of war and propaganda literature in the shaping of an early modern Dutch identity, 1648-1815' van start gegaan. Samen met twee promovendi zal ik onderzoek gaan doen naar de vorming van een vroegmoderne Nederlandse identiteit. Als startpunt is het jaar 1648 gekozen, toen de Vrede van Münster werd gesloten en de Republiek als een onafhankelijke staat werd erkend. Als eindpunt geldt het jaar 1815, waarin Willem I officieel geïnstalleerd

werd als vorst van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

De negentiende eeuw staat bekend als de eeuw waarin het nationalisme hoogtij vierde, maar er gaat een lange geschiedenis aan vooraf. De vorming van een pre-modern nationaal zelfbewustzijn is echter nog nauwelijks onderzocht. Dat maakt dit project vernieuwend, maar tegelijkertijd sluit het ook goed aan bij het bestaande onderzoek. Historici als Niek van Sas en Judith Pollmann hebben er bijvoorbeeld al eerder op gewezen dat vormen van nationaal bewustzijn al in eerdere periodes zichtbaar zijn.

Het idee achter dit project is dat oorlog en vrede bepalend zijn geweest bij de vorming van een vroegmoderne Nederlandse identiteit. Oorlog wakkerde nationale gevoelens aan en zorgde voor een explosie van vaderlandslievende teksten. Een mooi voorbeeld vormt de Vierde Engelse Zee-oorlog (1780-1784). Tal van auteurs schreven propagandateksten om zich af te zetten tegen de Engelse vijand. Wat te denken van het volgende liedje, bedoeld om de vechtende zeelieden een hart onder de riem te steken: 'Hadt Neerland eertyds Helden, / Die vol van vuur en moed / De trotschen paalen stelden / Wij geven ook ons bloed

/ Voor 't Vaderland ten besten'. Het werd gezongen op de wijs van het Wilhelmus.

Belangrijke vredesverdragen werden eveneens aangegrepen om de eenheid van de natie te vieren en te bestendigen. Denk bijvoorbeeld aan de Vrede van Münster (1648) en de Vrede van Utrecht (1713). Er verschenen tal van toneelstukken, liederen en dichtbundels, waarin de herwonnen vrijheid werd bejubeld.

Bij het bestuderen van al die teksten zullen we behalve op de eenheidsvormende kracht, ook op diversiteit en heterogeniteit letten. Vaak fungeerden ze ook als een middel om lokale, religieuze of politieke geschillen uit te vechten, bijvoorbeeld tussen katholieken en protestanten of tussen patriotten en orangisten. Want 'de' Nederlandse identiteit bestond ook toen nog niet, ook al deed Helmers zijn uiterste best om alle inwoners van de 'Hollandsche natie' (en niet alleen die van het gewest Holland of de Amsterdammers) tot loyaliteit te bewegen. Hij gaf zelf het goede voorbeeld: 'Ja, 'k blijf, ô Vaderland! tot aan het uur des doods, / Als Nederlander op dien schoonen cernaam grootsch'.

Lotte Jensen

[EEN STUK OF WAT GEDICHTEN]

Van de melkboer en haar meid

XLIX

*Wel menigmaal zei de melkboer
Des morgens tot haar meid:
"De stoep is weer nat." Och, hij wist niet,
Dat er 's nachts op die stoep was geschreid.*

*Nu, dat hij en de meid het niet wisten,
Dat was minder; - maar dat z i j
Er hoegenaamd niets van vermoedde,
Dat was wel hard voor mij.*

Wat is dit voor een gedicht? Een smartlap van het zuiverste water? Wie is de *ik*, wie de *zij*, wie de melkboer, wie de meid? Moet het niet *zijn* meid zijn? Waar gaat dit over?

Ik kom hier op terug. Eerst iets over de bundel waarin het verscheen en over de schrijver van deze strofen.

Het gedicht komt uit de bundel *Snikken en Grimlachjes, Academische poëzie* van Piet Paaltjens. De eerste druk, met portret van de dichter, is van 1867. De gedichten van deze uitgave stonden voor een deel al eerder in de Leidse Studentenalmanakken tussen 1856 en 1859.